

Tarptautinė mokslinė konferencija

IŠ PAGONYBĖS Į KRIKŠČIONYBĘ. LAIDOSENA TRANSFORMACIJŲ LAIKOTARPIU

2021 spalio mėn. 11–12 d.,

Lietuvos istorijos institutas, Tilto g. 17¹, Vilnius

Konferencijos pranešėjų laukiame Lietuvos Istorijos Institute,
III aukšte, kab. Nr. 320, Posėdžių salėje

Dėl pandeminės situacijos klausytojus kviečiame stebėti konferenciją ZOOM platformoje:

<https://uso6web.zoom.us/j/89341825895>; Meeting ID: 893 4182 5895

¹ Atkreipiame Jūsų dėmesį į pasikeitusį Lietuvos istorijos instituto adresą.

PROGRAMA

PIRMA DIENA

Spalio 11 d.

8:30 – 9:00 *Dalyvių registracija*

9:00 – 9:10 Sveikinimo žodis

I. TARP PAGONYBĖS IR KRIKŠČIONYBĖS

Moderatorius Rytis Jonaitis

9:10–9:30 **RYTIS JONAITIS** (Lietuvos istorijos institutas)
Krikščionys pagoniškoje aplinkoje. Miestietiški viduramžių kapinynai Lietuvoje

9:30–9:50 **STANISLAV BELSKIJ** (Petro Didžiojo vardo Antropologijos ir etnografijos muziejus (Kunstkamera)
Karelijos christianizacija – archeologiniai kriterijai

9:50–10:10 **IRMA KAPLŪNAITĖ** (Lietuvos istorijos institutas)
Ankstyviausios katalikų laidojimo vietos viduramžių Vilniuje

10:10 – 10:30 **DMITRO BIBIKOV** (Ukrainos NMA archeologijos institutas)
Tarp pagonybės ir krikščionybės: apie kai kurias X–XI a. laidojimo apeigų deviantines formas Pietų Rusijos teritorijoje

10:30–10:50 **MARIUS ŠČAVINSKAS** (Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Klaipėdos universitetas)
Ritus paganorum krikščioniškuose senkapiuose: šaltiniai ir jų interpretacija (XIII–XV a.)

10:50–11:10 *Kavos pertrauka*

II. LAIDOSENOS BRUOŽŲ KAITA

Moderatorius Vsevolod Ivakin

11:10–11:30 **MIKALAI PLAVINSKI** (Baltarusijos NMA istorijos institutas)
Neries aukštupio slavų gyventojų I m. e. tūkstantmečio pabaigos–II tūkstantmečio pradžios laidojimo apeigų pagrindiniai raidos tarpiniai

- 11:30–11:50** **VIKTORIJA TARASEVIČ** (Baltarusijos Respublikos nacionalinis istorijos muziejus)
Smolensko–Polocko ilgųjų pilkapių kultūra paskutiniuoju jos egzistavimo tarpsniu (X a. pabaiga–XI a. pirmoji pusė ir vidurys)
- 11:50–12:10** **VLADISLAV SOBOLEV** (Sankt Peterburgo valstybinis universitetas)
Senosios Rusijos Novgorodo žemės gyventojų laidosenos bruožų ypatumai
- 12:10–12:30** **YAUHEN ULASAVETS** (nepriklausomas tyrėjas)
Apie griautinių kapinynų atsiradimą metraštinės Lietuvos teritorijoje (pagal Baltarusijos Respublikos Ašmenos rajono kapinynų medžiagą)
- 12:30–13:00** **Diskusija**
- 13:00–14:00** *Pietūs*

III. ELITO LAIDOSENA

Moderatorius **Paulius Bugys**

- 14:00–14:20** **PAULIUS BUGYS** (Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai)
Nežinomieji raiteliai. Apie ką tyli vėlyvieji lietuvių degintiniai kapai
- 14:20–14:40** **NATALIA CHAMAIKO** (Ukrainos NMA archeologijos institutas)
Žirgai laidojimo kameroje kaip ankstyvosios Rusijos dinamikos markeris
- 14:40–15:00** **GEDIMINAS PETRAUSKAS** (Lietuvos nacionalinis muziejus, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas)
Bedugnės kapinynas: XIV a. lietuvių karinio elito laidosenos atspindžiai
- 15:00–15:20** **IVONA LEVOC^{1,2}, SŁAVOMIR MIŁEK³, TOMAŠ NOVAKIEVIČ¹, DAVID REMBECKI¹** (¹Varšuvos universiteto Archeologijos fakultetas; ²Augustavo regiono muziejus; ³Ab Terra Foundation)
Neatskleistas Sūduvos spindesys: naujai atrastos jotvingių elito kapinių vietos prie Ščeberkos
- 15:20–15:40** **KIRILL MICHAILOV** (Rusijos MA materialios kultūros istorijos institutas)
Paskutinieji vikingai ar krikščionių elitas? Senosios Rusijos laidosena didelėse laidojimo duobėse X a. pabaigoje–XI a.
- 15:40–16:00** **Diskusija**

ANTRA DIENA

Spalio 12 d.

IV. KAPINYNŲ TYRIMAI

Moderatorius Mikalai Plavinski

- 9:00–9:20** **VSEVOLOD IVAKIN¹, VIAČESLAV BARANOV¹, DMITRIJ DJAČENKO¹, ROMAN ŠIROUCHOV²** (Ukrainos NMA archeologijos institutas; ²Baltijos ir Skandinavijos archeologijos centras, Šlėzvigas)
Baltų kapinynas Ostrov prie Rosės: pagrindinės pirmųjų penkerių metų tyrimų išvados
- 9:20 – 9:40** **JUSTINAS RAČAS** (VšĮ „Kultūros paveldo išsaugojimo pajėgos“)
Laidosena XV–XVII a. Punžionių kapinyne
- 9:40–10:00** **SERGEJ SALMIN^{1,2}, JELENA SALMINA^{2,3}** (¹Pskovo archeologijos centras, ²Pskovo rajono archeologijos centras; ³Pskovo valstybinis universitetas)
X–XI a. Pskovo nekropolio erdvė (2013–2014 m. ir 2017–2020 m. tyrimai): teritorija, istorija, zonavimas
- 10:00–10:20** **ANDREJ VOITECHOVIČ** (Baltarusijos NMA istorijos institutas)
Biruli kapinyno Dniepro Berezinos aukštupyje kremacijos ir inhumacijos bruožų ypatumai
- 10:20–10:40** **VIAČESLAV SKOROCHOD** (Ukrainos NMA archeologijos institutas)
Nauji metraštinio Černigovo priemiesčio X–XI a. pradžios nekropolio tyrimai
- 10:40–11:00** *Kavos pertrauka*

V. ĮKAPĖS

Moderatorius Viačeslav Baranov

- 11:00–11:20** **IRYNA LUTSYK** (I. Krypiakevič vardo Ukrainos NMA, Ukrainos studijų institutas, Archeologijos departamentas)
Motery galvos papuošalai viduramžiais (remiantis radiniais, aptiktais krikščionių laidojimo vietoje Haličo-Voluinės žemių teritorijoje)
- 11:20–11:40** **JELENA SALMINA^{2,3}, SERGEI SALMIN^{1,2}, MICHAİL VASILIEV^{1,2}, KRISTINA KOSOVETS^{1,2}, TATJANA SČIUKINA^{1,2}** (¹Pskovo archeologijos centras, ²Pskovo rajono archeologijos centras; ³Pskovo valstybinis universitetas)
Naujas Pskovo nekropolio plotas (2017–2020 m. tyrimai): bruožai ir kapų inventorius

11:40–12:00 **BARTŁOMIEJ BARTECKI¹, BEATA BOROVSKA², TOMAŠ DZIEŃKOVSKI³, IRKA HAJDAS⁴, ANNA HYRCHAŁA¹, MARCIN WOŁOŚYŃ⁵** (¹Hrubiešiovo muziejus; ²Lodzės universiteto Antropologijos departamentas, Biologijos ir aplinkos apsaugos fakultetas; ³Marijos Skladovskos-Kiuri universiteto Archeologijos institutas; ⁴Jonų pluošto fizikos laboratorija ETH, Ciurichas; ⁵Ržečiovo universitetas, Rytų Europos Leibnico istorijos ir kultūros institutas – GWZO)

Nauji kapinių radiniai iš Grudeko prie Vakarinio Bugo

12:00–12:30 **Diskusija**

12:30–13:30 *Pietūs*

VI. ANTROPOLOGINIAI KAPINYNŲ TYRIMAI

Moderatorė **Aleksandra Kozak**

13:30–13:50 **VIKTORIJA MAKOVSKAJA** (Baltarusijos valstybinis liaudies buities ir architektūros muziejus)

Polocko žemių vaikiškų griautinių kapų inventoriaus ypatumai

13:50–14:10 **ROBERTAS SPIRGIS** (nepriklausomas tyrėjas)

Ogresgala Čabas kapinyno vaikų kapų medžiaga krikščionybės plitimo Dauguvos žemupyje XI–XIII a. kontekste

14:10–14:30 **ŽYDRŪNĖ MILIAUSKIENĖ** (VU MF Biomedicinos mokslų institutas, Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedra)

Senųjų Vilniaus gyventojų dantų būklė ir ligos

14:30–14:50 **ALEKSANDRA KOZAK** (Ukrainos NMA archeologijos instituto Bioarcheologijos skyrius)

XI–XII a. baltų kapinyno prie Rosės antropologija. Migracijos efektas

14:50 **Diskusija**

Konferencijos uždarymas

Organizacinis komitetas

Rytis Jonaitis, pirmininkas (Lietuvos istorijos institutas)

Irma Kaplūnaitė (Lietuvos istorijos institutas)

Saulius Sarcevičius (Lietuvos istorijos institutas)

Marius Ščavinskas (Klaipėdos universitetas)

Gintautas Vėlius (Vilniaus universitetas)

Mikalai Plavinski (Baltarusijos NMA istorijos institutas)

Vladislav Sobolev (Sankt Peterburgo valstybinis universitetas, Rusija)

Kirill Mikhailov (Materialinės kultūros istorijos institutas, Sankt Peterburgas, Rusija)

Vsevolod Ivakin (Archeologijos institutas, Kijevas, Ukraina)

PRANEŠIMŲ ANOTACIJOS

JUSTINAS RAČAS

„LAIDOSENA XV–XVII AMŽIUJE PUNŽIONIŲ KAPINYNE (ŠVENČIONIŲ RAJ. SAV.)“

2017–2018 metais tirtas Punžionių (Švenčionių raj. sav.) kapinynas. Apie kapinyno egzistavimą iki tol nebuvo žinoma, jis buvo aptiktas kelio dangos keitimo darbų metu. Dalis kapinyno sunaikinta darbų metu, likusi, kuri patenka į būsimo kelio dalį, buvo visiškai ištirta. Viso tirtas 710 m² plotas, kuriame buvo fiksuoti 286 kapai, daug pavienių žmonių kaulų. Mirusieji laidoti kalvelės vakarinėje dalyje, nuo XV iki XVII a. Nors kapinynas jau krikščioniško laikotarpio, mirusieji laidoti daugiausia galvomis į vakarus, kapuose vis dar egzistuoja pagoniškas paprotys dėti įkapes: ginklus, kasdienius daiktus, monetas. Dalis įkapių priskiriamos simbolinėms: mini kirviai, ietigaliai. Taip pat aptikta daug pavienių radinių, dalis kurių tikrai yra aukos, nepriskirtinos konkrečiam kapui. Kapinyno medžiaga ir informacija labai įdomi tyrinėjant pereinamąjį laikotarpį iš pagonybės į krikščionybę, kuomet ne visai periferiniame regione, vos 40 km nuo Vilniaus, dar iki XVI–XVII a. sandūros fiksuoti pagoniškos laidosenos bruožai.

IRMA KAPLŪNAITĖ

„ANKSTYVIAUSIOS KATALIKŲ LAIDOJIMO VIETOS VIDURAMŽIŲ VILNIUJE“

Ankstyviausia katalikų bendruomenė Vilniuje pradėjo kurtis nuo XIII – XIV a. sandūros, beveik 100 metų iki oficialaus katalikiško šalies krikšto. Kol kas nėra nustatyta, kur galėjo būti seniausios šio tikėjimo atstovų kapinės mieste. Vilniaus pilių teritorijoje ankstyviausi kapai yra siejami su Šv. Onos bažnyčia, pastatyta jau po 1387 m. krikšto. Katalikų kapinės dabartinio senamiesčio teritorijoje turėjo būti šalia Šv. Mikalojaus bažnyčios – Ldk Jogailos privilegijoje 1387 m. jau minimas šios bažnyčios šventorius. Žmonių kaulų sandėliavimą rasta ir vykdant archeologinius tyrimus šalia parapiinės Šv. Jonų bažnyčios. Po 1387 m. kapinės veikė šalia pranciškonų bažnyčios ir vienuolyno. Šiame pranešime nagrinėjamos tokios tikėtinos XIV a. laidojimo vietos, kur savo mirusiuosius galėjo laidoti pirmieji katalikų bendruomenės atstovai Vilniuje. Pristatomi negausūs rašytiniai šaltiniai, daugiau dėmesio skiriama archeologinei medžiagai.

MARIUS ŠČAVINSKAS

„RITUS PAGANORUM KRIKŠČIONIŠKUOSE SENKAPIUOSE: ŠALTINIAI IR JŲ INTERPRETACIJA (XIII–XV A.)“

Pranešime, remiantis rašytiniais šaltiniais, kalbančiais apie konvertitų lietuvių, prūsų ir kitų baltų visuomenių krikščionišką laidojimą XIII–XV a., bus nagrinėjama, kodėl konvertitų laidojimas neaptvertose ikikrikščioniškose laidojimo neregamentuojamose vietose, laidotuvių puotos, raudos ar kai kurių daiktų dėjimas į kapą (karstą) laikyti pagoniškais papročiais (ritus paganorum) ir kiek šis laidotuvių papročių turinys iš tiesų buvo pagoniškas, o kiek krikščioniškas. Kartu bus keliamas klausimas ar minėti papročiai siejasi su senuoju, pagoniškuoju anapusinio pasaulio vaizdiniu, ar jie prisidėjo prie naujojo, krikščioniškojo anapusinio pasaulio vaizdinio įsitvirtinimo.

PAULIUS BUGYS

„NEŽINOMIEJI RAITELIAI. APIE KĄ TYLI VĖLYVIEJI LIETUVIŲ DEGINTINIAI KAPAI“

Iki šiol nerimsta diskusijos apie lietuvių raitijos susiformavimą. Istorijos šaltiniai nepateikia aiškaus atsakymo, kada ir koku būdu lietuviai pradėjo kautis raiti, neaišku, kaip atrodė Lietuvos viduramžių kavalerija ir ar iš viso galima naudoti

šį terminą, kalbant apie raitus lietuvių karius. Atsakymo į šiuos klausimus galima ieškoti ne tik istorijos šaltiniuose, bet ir archeologinėje medžiagoje. Šiuo pranešimu siekiama atkreipti tyrėjų dėmesį į menkai ištirtą archeologijos artefaktų grupę – žirgo ir raitelio aprangos detales, išsiaiškinti, ką žinome ir ką galime sužinoti jas teisingai analizuojant bei aptarti pagrindines problemas, trukdančias kokybiškai šios medžiagos analizei.

GEDIMINAS PETRAUSKAS

„BEDUGNĖS KAPINYNAS: XIV A. LIETUVIŲ KARINIO ELITO LAIDOSENOS ATSPINDŽIAI“

Ikikrikščioniškojo Lietuvos valstybės laikotarpio (XIII a. vidurys – XIV a.) laidojimo papročiai sulaukia didelio tyrėjų susidomėjimo. Naujausi tyrinėjimai rodo, kad etninėje Lietuvoje, išskyrus miestus – valstybės centrus ir pavienes bendruomenes Rytų Lietuvoje, mirusiųjų deginimo paprotys iki 1387 m. krikšto buvo vyraujantis laidojimo būdas. Tarp šių tyrimų atskiros dėmesio nusipelno pastarųjų metų atradimai Bedugnėje (Trakų r.). Priešingai nei daugelio XIII–XIV a. degintinių kapinynų atveju, Bedugnės kapinyną išskiria šarvuotės ir ginkluotės radinių, sidabruotos raitelio ir žirgo ekipuotės detalių gausa. Atsižvelgiant į Bedugnėje aptiktų įkapių pobūdį, retumą ir prabangumą, kapinynas laikomas elitinių karių laidojimo vieta ir šiame kontekste nedidelis atstumas tarp laidojimo paminklo ir Senųjų Trakų – senosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinės – kelia ypatingą susidomėjimą. Pranešime pristatomi Bedugnės kapinyno tyrimų rezultatai, nagrinėjami reikšmingi XIV a. lietuvių karinio elito laidosenos ir ankstyvosios Lietuvos valstybės istorijos klausimai.

ŽYDRŪNĖ MILIAUSKIENĖ

„SENŲJŲ VILNIAUS GYVENTOJŲ DANTŲ BŪKLĖ IR LIGOS“

Dantų ligų tyrimai yra svarbi bioarcheologinių tyrimų sritis, leidžianti įvertinti, koku maistu maitinosi praeityje gyvenę žmonės, kokie buvo jų dantų higienos bei gydymo ypatumai. Keičiantis gyvenimo būdui, gali keistis ir maitinimosi įpročiai, tam tikrų maisto produktų vartojimo dažnumas. Jei šie pokyčiai yra pakankamai ryškūs, jie atsispindės ir žmogaus biologijoje. Pranešime apžvelgiama senųjų Vilniaus gyventojų dantų būklė, pasirinktų palaidojimų, XIII–XV a. senkapio Bokšto g. 6 ir XVI–XVII a. kapinių Subačiaus g. 7, duomenimis. Nagrinėjamos dažniausiai vilniečių kamavusios dantų ligos: kariesas, priešmirtinis dantų praradimas, dantų nusidėvėjimas, apydančio ligos, aptariamų vyrų ir moterų dantų būklės ypatumai. Pastebėta, kad skirtingais laikotarpiais gyvenusių vilniečių dantų būklė skyrėsi, tačiau rezultatų interpretacija nėra vienareikšmė: įtakos galėjo turėti ne tik mitybos įpročiai, bet ir bendra gyventojų sveikatos būklė.

RYTIS JONAITIS

„KRIKŠČIONYS PAGONIŠKOJE APLINKOJE. MIESTIETIŠKI VIDURAMŽIŲ KAPINYNAI LIETUVOJE“

Kernavėje ir Vilniuje atrasti viduramžių griautiniai kapinynai, pasižymintys krikščioniškosios laidosenos bruožais, uždavė kelis svarbius klausimus: kaip pagoniškuose miestuose galėjo atsirasti krikščioniškų bruožų kapinynai; kokių bendruomenių nariai čia palaidoti? Taip pat paminėtinas ir dar vienas kapinynas Vilniuje, Latako g., kuris siejamas jau su Šv. Mikalojaus cerkvės šventoriaus kapinėmis. Ar buvo koks ryšys tarp šių kapinių ir kapinyno Bokšto g.; ar šie laidojimo paminklai vienalaikiai; ar juose galėjo savo mirusiųuosius laidoti ta pati bendruomenė? Galimi atsakymai į šiuos ir kitus klausimus bus pristatyti šiame pranešime.

YAUHEN ULASAVETS

„APIE GRIAUTINIŲ KAPINYNŲ ATsirADIMĄ METRAŠTINĖS LIETUVOS TERITORIJOJE (PAGAL BALTARUSIJOS RESPUBLIKOS AŠMENOS RAJONO KAPINYNŲ MEDŽIAGĄ)“

Beveik tūkstantį metų vyraujantis laidojimo būdas Rytų Lietuvoje ir gretimose Šiaurės vakarų Baltarusijos žemėse, t. y. teritorijose, vėliau žinomose kaip „Metraštinė Lietuva“, buvo kremacija. Perėjimas nuo gentinių prie ankstyvųjų valstybinių struktūrų susijęs su Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kūrimosi šiose žemėse procesu, sukėlė keletą esminių pokyčių visose vietinės visuomenės gyvenimo srityse. Viena iš tokių transformacijų apraiškų buvo inhumacijos – naujo šiai teritorijai laidosenos būdo – atsiradimas. Inhumacijos atsiradimo procesą, jos samplaiką su kremacija ir visišką pastarosios išstūmimą gerai iliustruoja kapinynai, aptikti Ašmenos rajone, Gardino srityje, Baltarusijos respublikoje. Didžiausią susidomėjimą kelia kapinynai Golšanuose, Markiniatuose ir Teležiškėse, kadangi juose yra degintinių ir griautinių kapų. Tuo pačiu, griautinių kapų duobių užpilde yra radiniai ir kalcinuoti kaulai iš suardytų XIII a. antrosios pusės – XIV a. degintinių kapų, o tai rodo tam tikrą chronologinį intervalą tarp šių dviejų laidosenos būdų. Tuo pačiu metu, šių kapų įkapių analizė leidžia daryti išvadą, jog šis chronologinis intervalas buvo nereikšmingas. Daugeliu atveju jo galėjo ir išvis nebūti, todėl galima daryti prielaidą, kad patys vėlyviausi degintiniai kapai galėjo egzistuoti kartu su pačiais ankstyviausiais griautiniais kapais visą XIV a. antrąją pusę.

ANDREJ VOITECHOVIČ

„BIRULI KAPINYNŲ DNIEPRO BEREZINOS AUKŠTUPYJE KREMACIJOS IR INHUMACIJOS BRUOŽŲ YPATUMAI“

X a. Dniepro Berezinos aukštupyje įsikuria gyvenvietė, susijusi su prekyba ir amatais. Iki šios dienos gyvenvietės pilkapyne (šiuolaikinis kaimas Biruliai, Dokščiko rajonas) ištirtini 55 pilkapiai. Daugumoje iš jų mirusieji buvo sudeginti. X a. kapai buvo aukštai sampile. Moterų kapų inventorių daugiausiai atitiko Pabaltijo laidosenos tradicijas. X a. pabaigoje – XI a. pradžioje, kapai išsidėstę buvusio pirminio paviršiaus lygyje. Kapų inventorių įgauna Senosios Rusijos bruožus. Pirmoje XI a. pusėje atsiranda griautiniai kapai, taip pat išsidėstę buvusio pirminio paviršiaus lygyje. Vyrų kapuose yra ginklų. XI a. viduryje gyvenvietės veikla nutrūko, o kapinynas, panašus, iki XII a. vidurio nefunkcionuoja. XII–XIII a. griautiniai kapai buvo kapų duobėse, laidosenoje buvo naudojami akmenys.

MIKALAI PLAVINSKI

„NERIES AUKŠTUPIO SLAVŲ GYVENTOJŲ I M. E. TŪKSTANTMEČIO PABAIGOS– II TŪKSTANTMEČIO PRADŽIOS LAIDOJIMO APEIGŲ PAGRINDINIAI RAIDOS TARPSNIAI“

Pranešime bus nagrinėjami pagrindiniai Neries aukštupio (dabartiniai Logojsko, Miadelsko ir Vileikos rajonai, Minsko sritis) slavų laidosenos bruožų transformacijos etapai. Ši teritorija paskutiniaisiais I tūkstantmečio mūsų eros amžiais tapo vienu iš vakariausių slavų apgyvendintu regionu Dauguvos – Nemuno tarpupyje, o nuo I–II tūkstantmečių sandūros Neries aukštupio žemės yra Polocko kunigaikštystės dalis, tapusios jos vakarinėmis pasienio teritorijomis.

Pranešime nagrinėjamos dvi pagrindinės temos:

- 1) Neries aukštupio slavų laidosenos bruožų evoliucijos ir transformacijų ypatumai I tūkstantmečio paskutiniaisiais šimtmečiais – pirmaisiais antro tūkstantmečio šimtmečiais, ir problemos, susijusios su laidosenos perėjimu iš degintinės į griautinę;
- 2) Slavų-baltų pasienio, slavų laidosenos paminklų, atsiradusių kaimyninių baltų (Rytų Lietuvos) gyventojų įtakoje, laidosenos bruožų ir kapų inventoriaus identifikavimo galimybės (Neries aukštupio pavyzdžiu).

VIKTORIJA MAKOVSKAJA

„POLOCKO ŽEMIŲ VAIKIŠKŲ GRIAUTINIŲ KAPŲ INVENTORIAUS YPATUMAI“

Apskritai galime pasakyti, kad Polocko žemėje vaikų kapų inventorius yra skurdesnis, negu suaugusiųjų. Artefaktai, kurie galėtų būti vaikų kapų markeriais, yra itin paprastų tipų miniatiūriniai papuošalai, neapibrėžtų tipų primityvūs papuošalai ir antrinio panaudojimo kostiumo elementai (po sugadinimo perdaryti į „vaikišką“ dydį). Taip pat prie daiktų, kurie gana dažnai randami vaikų kapuose, turi simbolinę reikšmę, tačiau nėra markeriai, galima priskirti kai kurias pakabukų ir amuletų kategorijas: kryželius, žvangučius, amuletus iš gyvūnų ilčių.

VIKTORIJA TARASEVIČ

„SMOLENSKO–POLOCKO ILGŲJŲ PILKAPIŲ KULTŪRA PASKUTINIUOJU JOS EGZISTAVIMO TARPSNIU (X A. PABAIGA–XI A. PIRMOJI PUSĖ IR VIDURYS)“

Pranešime bus nagrinėjami keli Smolensko-Polocko ilgųjų pilkapių kultūros (SPIPK) kapai, kurie aptikti nekropoluose, kuriuose vyravo griautinė laidosena. Kultūra susiformavo Smolensko Dniepro regione ir galbūt šiaurės rytiniuose Baltarusijos regionuose ne vėliau kaip VIII a., ir gana užtikrintai siejama su metraštiniais krivičiais. Šiuo metu kultūros gyvavimo viršutinė data jos vakariniame areale žymima X a. pabaiga – XI a. viduriu. SPIPK buvo būdingas mirusiųjų deginimas šalia pilkapio, tam tikras inventorius ir keramikiniai indai „su peteliu“. Pranešime akcentuosime galimą pokyčių išskyrimą, įvysų materialinėje krivičių kultūroje, finalinėje jos gyvavimo stadijoje, „susiliejančią“ krivičių ir Senosios Rusijos tradicijai.

ROBERT SPIRČIS

„OGRESGALA ČABAS KAPINYNŲ VAIKŲ KAPŲ MEDŽIAGA, KRIKŠČIONYBĖS PLITIMO DAUGUVOS ŽEMUPYJE XI–XIII A. KONTEKSTE“

Pranešime bus pristatyti kapinyne Ogresgala Čabas ištirti vaikų kapai. Iš visų 38 objekte ištirtų kapų, vaikų, nuo 1,5 iki 13 metų palaikai, buvo aptikti devyniuose kapuose. Mirusieji laidoti aukštiekninkai, daugiausia orientuoti galvomis į šiaurę ar šiaurės vakarus. Kasinėjimai parodė neišlikusius pilkapių sampilus. Galima išskirti tris pilkapius su dviejų vaikų ar suaugusios moters ir vaiko palaikais. Mirę vaikai palaidoti su šventiniais drabužiais ir jų amžių atitinkančiais miniatiūriniais daiktais. Lyvių christianizacijos proceso fone, pranešime siūloma aptarti perėjimą nuo mirusiųjų deginimo prie griautinių kapų mediniuose karstuose, ir asmeninio pamaldumo daiktų paplitimą tarp vaikų. Tyrėjai jau pastebėjo, kad tarp ankstyvųjų pagoniškų lyvių X a. degintinių kapų nėra vaikiškų kapų. Požiūrio į vaiką kaitą visuomenėje ir kaip pasekmę masišką griautinių vaikų kapų atsiradimą, siūloma vertinti Erodo Didžiojo nužudytų nekaltųjų Betliejaus kūdikių krikščioniškojo kulto kontekste.

SERGEJ SAMIN, JELENA SALMINA

„X–XI A. PSKOVO NEKROPOLIO ERDVĖ (2013–2014 M. IR 2017–2020 M. TYRIMAI): TERITORIJA, ISTORIJA, ZONAVIMAS“

Pskovo ankstyvųjų viduramžių nekropolis tyrinėjamas daugiau nei 40 metų ir yra vienas iš svarbiausių archeologinių objektų mieste. Remiantis naujausiu tyrimų medžiaga, autoriai pateikia šio laidojimo komplekso funkcionavimo versiją ir

jo vietą ankstyvųjų viduramžių Pskovo raidoje. Taip pat svarstomas miesto statybų plėtros galimybių vertinimas, atsiradęs dėl nekropolio, nustojusio funkcionuoti krikščionybės priėmimo laikotarpiu, teritorijos desakralizacijos.

JELENA SALMINA, SERGEJ SALMIN, MICHAIL VASILJEV, KRISTINA KOSOVETS, TATJANA ŠČIUKINA

„NAUJAS PSKOVO NEKROPOLIO PLOTAS (2017–2020 M. TYRIMAI): BRUOŽAI IR KAPŲ INVENTORIUS“

2017–2020 m. vykdant tyrimus Mstislavskio ir Velikouletsckio perkasose, buvo tiriama anksčiau nežinoma Pskovo X–XI a. pilkapyno vieta. Didelė laidosenos bruožų įvairovė ir aptiktos medžiagos reprezentatyvumas suteikia galimybę iš esmės patikslinti žinias apie to laikotarpio „didžiojo“ Pskovo nekropolio formavimąsi. Taip pat bus pristatyti radiniai, akivaizdžiai susiję su nekropoliu, bet fiksuoti jau vėlesniuose miesto kultūriniuose sluoksniuose.

STANISLAVAS BELSKIS

„KARELIJOS CHRISTIANIZACIJA – ARCHEOLOGINIAI KRITERIJAI“

Šiuolaikiniai Karelijos sąsmaukos ir Ladogos šiaurės vakarinės pakrantės laidojimo paminklų tyrimų rezultatai leidžia naujai pažvelgti į regiono christianizacijos procesus, remiantis archeologijos duomenimis. Pranešime nagrinėjami du aspektai: degintų ir nedegintų mirusiųjų laidosena (chronologija ir koreliacijos problema) bei asmeninio pamaldumo daiktai laidojimo kompleksuose (atsiradimo laikas ir naudojimo chronologija). Tradicija laidoti nedegintus mirusiuosius plokštiniuose kapinyuose buvo akivaizdi naujovė, neturėjo jokios kilmės šaknų ankstesniame laikotarpyje ir niekaip iš jo neišsivystė. Tuo pačiu archeologiniai šaltiniai nesuteikia pagrindo daryti prielaidų apie naujos populiacijos atsiradimą ar kaitą. Ankstyvųjų griautinių kapų datos „neišeina“ už XIII a., dauguma jų datuojami XIII a. antrąja puse – pabaiga. Juose taip pat yra asmeninio pamaldumo daiktų – dideli sidabriniai arba bronziniai kryžiaus formos kabučiai. Tačiau XIV–XVI a. kompleksuose, kurie neabejotinai priklausė krikščionims (stačiatikiams), jų visiškai nėra. Pranešime pateikiami keli galimi šio fenomeno paaiškinimai.

KIRILL MICHAILOV

„PASKUTINIEJI VIKINGAI AR KRIKŠČIONIŲ ELITAS?“

SENOSIOS RUSIOS LAIDOSENA DIDELĖSE LAIDOJIMO DUOBĖSE X A. PABAIGOJE – XI A.“

Pranešimas skirtas laidosenai didelėse laidojimo duobėse pilkapiuose ir plokštiniuose kapinyuose, kuri buvo plačiai paplitusi Rytų Europoje X–XI a. Kapus didelėse kapų duobėse tyrėjai aptiko visoje ankstyvojoje senosios Rusijos erdvėje. Jie rasti miestų ir kaimų nekropoliuose nuo Suzdaliao ir Šokšovo Rusios šiaurės rytuose iki kapynų Rapti-Novolok ir prie Lachtos šiaurės vakaruose, ir nuo Braslavo Paozerjės kapynų Baltarusijos vakaruose iki Padysnio ir Černigovo pietuose. X–XI a. didelės laidojimo duobės savo dydžiu dažnai atitinka „kapų kamerose“ duobių matmenis. Šis išorinis kai kurių dviejų laidosenos tipų dydžių panašumas ir teritorinė bei chronologinė, šių, mano nuomone, skirtingų laidosenos tradicijų sankirta, privertė kai kuriuos rusų tyrinėtojus palaidojimus didelėse duobėse priskirti ankstesnio ir kitokio kultūrinio rato palaidojimams – laidojimui kameroje. Tačiau tai, žinoma, yra du skirtingi laidojimo tipai, kurie skiriasi tiek chronologija, tiek konstrukcijos ypatybėmis, tiek pačios laidosenos simboline prasme. Laidoseną didelėse laidojimo duobėse vienija kontrastas tarp skurdžių įkapių ir didelio laidojimo struktūros dydžio. Jos plitimo pirmtaku galėjo būti naujai atsivertęs krikščionių elitas, kuris, kaip rodo tyrimai Naugarde, Suzdalyje ir Černigove, nukopijavo pirmųjų krikščionių bendruomenių laidosenos bruožus senovės Rusios miestuose.

VLADISLAV SOBOLEV

„SENOSIOS RUSIOS NOVGORODO ŽEMĖS GYVENTOJŲ LAIDOSENOS BRUOŽŲ YPATUMAI“

Novgorodo žemės krikštas ir asmeninio pamaldumo daiktai (APD) senosios Rusios kapuose: 1. APD atsiradimas XI a. pirmos pusės kultūriniuose sluoksniuose, novgorodiečių kapinių nebuvimas – „etalono“ nebuvimas; 2. Nedegintų mirusiųjų laidosenos paplitimas Novgorodo žemėje ir APD skaičius ankstyvajame, viduriniajame ir vėlyvajame senosios Rusios kultūros etapuose; 3. galimi APD „pakaitalai“; 4. Kapai su APD – kas jie? 5. Novgorodo žemės ir visos Rusios situacijos palyginimas.

NATALJA CHAMAİKO

„ŽIRGAI LAIDOJIMO KAMEROSE KAIP ANKSTYVOSIOS RUSIOS DINAMIKOS MARKERIS“

Tarp ikikrikščioniškų ankstyvųjų senosios Rusios radinių, gerai žinomi kapai su arkliais. Savo bruožų ir įkapių tirtingumu ypač išsiskiria griautiniai kapai kameroose su žirgais. Tokie kompleksai leidžia juos išsamiai išanalizuoti ir atsakyti į klausimą – koks šių gyvūnų vaidmuo kapuose. Laidosena kameroose siejama su taip vadinama karinės „draugovės“ kultūra, visų pirmą atspindinčią Skandinavijos įtaką, tiek bruožų elementuose, tiek ir mirusiųjų lydinčiose įkapėse. Tačiau tokių kompleksų analizė leidžia išskirti mažiausiai du gerai atsiskiriančius tipus: su kinkomaisiais arkliais ir su jojimo žirgais. Atitinkamai pirmuoju atveju kalbame apie šiauriečių kultūrą, antruoju apie stepių kultūros įtaką ir raitelių kultūros formavimą, tuo pačiu atspindintį ir laidosenos bruožuose.

ALEKSANDRA KOZAK

„XI–XII A. BALTŲ KAPINYNŲ PRIE ROSĖS ANTROPOLOGIJA. MIGRACIJOS EFEKTAS“

2017 m. atrastame Ostrov baltiškame kapinyne antropologiškai ištirta 80 kapų. Morfologiškai grupė yra vienalytė ir išsiskiria nuo aplinkinių teritorijų gyventojų. Vyrauja vyrų kapai, apie trečdalį sudaro vaikų kapai. Pažymėtinas aukštas vaikų iki 6 m. mirtingumas, o taip pat ir 18–30 m. vyrų bei moterų mirtingumas. Perimortalinių traumų nebuvimas, dažnas profesinių požymių ir buitinių traumų pasekmių aptikimas charakteringas taikiems gyventojams, daugiausiai užsiimantiems žemės ūkiu. Didelis vaikų metabolinių sutrikimų kiekis, aukštas suaugusiųjų infekcinių ligų dažnis atspindi, ko gero, adaptyvų postmigracinį stresą. Daugumai suaugusiųjų nustatyta vienas arba dvi pusės išorinės ausies angos egzostozė. Pas vaikus ir paauglius šio požymio neaptikta. Tai būdinga populiacijoms, gyvenusioms pakrantėse. Parosėje ir Žemutinėje Padnieprėje šis požymis aptinkamas pavieniais atvejais. Tikėtina, kad dalis kapinyno kapų priklauso pirmosios migrantų bangos nuo Baltijos jūros pakrantės atstovams. Istoriniai, archeologiniai ir biomolekuliniai tyrimai patvirtina jų kilmę.

DMITRO BIBIKOV

„TARP PAGONYBĖS IR KRIKŠČIONYBĖS: APIE KAI KURIAS X–XI A. LAIDOJIMO APEIGŲ DEVIANTINIS FORMAS PIETŲ RUSIOS TERITORIJOJE“

Ery sandūroje viena svarbiausių ir aktualiausių Rytų Europos laidosenos tyrimo problemų yra kurios nors kapų grupės religinės priklausomybės nustatymas. Tarp Pietų Rusios laidojimo paminklų pagal laidosenos bruožus išsiskiria kompleksai su nepilnu arba daliniu mirusiųjų sudeginimu. Skirtingai nuo įprastų degintinių kapų, juose skeletai yra apanglėję (kartais

suskilę) dėl aukštos temperatūros poveikio, tačiau vientisi. Nežymus procentas palaidojimų su daliniu kremavimu kiekviename kapinyne (nuo 3 iki 7%) rodo, kad toks būdas gyvavo neilgai. Mirusiųjų rankų padėtis, karstų liekanų buvimas byloja, jog gyventojai, praktikavę tokį laidosenos būdą, laikė save krikščionimis. Semantiškai panašus laidosenos bruožas yra tada, kai laidojant nedegintinį mirusįjį karste, karstas buvo padegamas iš išorės arba iš vidaus. Tokie kapai aptinkami ne tik pilkapynuose, bet ir plokštiniuose kapinyuose miestuose. Kartais šalia apanglėjusių lentų esantys kaulai buvo dalinai kalcinuoti. Abu laidosenos bruožai gali būti klasifikuojami kaip „pereinamieji“ ir siejami su nesudegintų mirusiųjų baime, plačiai žinoma Europos folklore.

VIAČESLAV SKOROCHOD

„NAUJI METRAŠTINIO ČERNIGOVO PRIEMIESČIO X–XI A. PRADŽIOS NEKROPOLIO TYRIMAI“

2018–2019 m. metraštinio Černigovo priemiestyje (Černyševskio g. 33), Strižinės upės pakrantėje, buvo atlikti archeologiniai tyrimai, kurių metu buvo aptiktos X–XI a. pradžios pilkapyno ir plokštinio kapinyso liekanos.

Šioje priemiesčio dalyje žinoma ir daugiau X a. antros pusės – pabaigos pilkapių, kurie savo forma, aikštelių dydžiu ir pilkapių grioveliais, o taip pat ir įkapėmis, yra identiški naujai atrastiesiems. Pilkapynai ir plokštiniai kapinynai čia periodiškai atsirasdavo dar nuo X a. ir nustojo egzistuoti, kai XI a. prie jų priartėjo miesto užstatymas.

Naujų tyrimų metu atrasti 3 pilkapiai ir vienas griautinis kapas. Iširtuose pilkapiuose buvo dviejų moterų kapai duobėse. Vienu atveju pagal griovelius pavyko atsekti tik pilkapio buvimo vietą. Kapas buvo sunaikintas vėlesnio užstatymo.

Plokštiniam kapinynui priskiriamas vienas vaiko kapas, kuriame aptiktos gana turtingos įkapės (auksinis pakabutis, sidabriniai granuluoti auskarai, peilis, kibiras, puodas).

X–XI a. kapinyso tyrimai šioje vietoje ženkliai praplečia senosios Rusios Černigovo pilkapyno teritoriją ir patikslina čia atsiradusio miesto užstatymo chronologiją.

VSEVOLOD IVAKIN, VIAČESLAV BARANOV, DMITRIJ DJAČENKO, ROMAN ŠIROUCHOV

„BALTŲ KAPINYNAS OSTROV PRIE ROSĖS: PAGRINDINĖS PIRMŲJŲ PENKIŲ METŲ TYRIMŲ IŠVADOS“

Ukrainos NMA archeologijos institutas nuo 2017 m. tęsia unikalaus Ukrainos teritorijai paminklo – rytų baltų migrantų kapinyso Ostrov, esančio Kijevo srities Rokitne rajone, tyrimus. Iki šiol yra ištirti 99 kapai. Didžiąja dalimi kapai orientuoti galvomis į šiaurę, įskaitant ir nuokrypius. Laidosenai būdingas maisto aukojimas – aptinkama vištų kaulų, medinių kibirėlių fragmentų.

Vyrų kapuose aptinkama diržų komplektų fragmentų, pasaginių segių, žiedų, skiltuvų ir pan. Didžiojoje dalyje vyrų kapų aptinkama ginklų – kirvių, ietigalių ir vienašmeninių kalavijų. Moterų kapai įdomesni: aptiktos plokštinės lankinės segės, pasaginės segės, apyrankės zoomorfiniais galais, grandelės, antsmilkiniai ir žiedai, kaklo apvaros iš stiklinių karolių ir kauri kriauklelių. Kaip vyrų, taip ir moterų kapuose aptinkami šiferiniai verpstukai.

2019–2020 m. Kylio universiteto laboratorijose, vykdant bandomąjį Baltijos ir Skandinavijos archeologijos centro (Šlėzvigas) ir Ukrainos NMA Archeologijos instituto projektą, buvo ištirti pirmųjų 8 individų palaikai dėl ¹⁴C (AMS) datavimo, stabilųjų izotopų ir aDNR tyrimų, įtraukiant medžiagą ir iš vienašmeninių kapinynų Lietuvoje bei Latvijoje.

Radioanglies metodu kapinynas datuojamas nuo X a. pabaigos iki XII a., akcentuojant 980–1040 m. Lyginamoji Ostrov ir rytų baltų kapinynų stabilųjų izotopų analizė parodė panašią mirusiųjų mitybą. Ostrov palaikų aDNR analizė parodė jų genetinį artumą Islandijos, Estijos ir Lietuvos gyventojams.

Laboratorinių tyrimų duomenys ir antropologinės analizės rezultatai patvirtina Ostrov kapinyso, kaip daugiakultūrinio migrantų iš Rytų Baltijos regiono nekropolio, hipotezę.

24. LUTSYK IRYNA

„MOTERŲ GALVOS PAPUOŠALAI VIDURAMŽIAIS (REMIANTIS RADINIAIS, APTIKTAIS KRIKŠČIONIŲ LAIDOJIMO VIETOJE, HALIČO-VOLUINĖS ŽEMIŲ TERITORIJOJE)“

Siūloma pranešimo tema – moterų galvos papuošalai, kurie buvo rasti įvairiu metu viduramžių krikščionių laidojimo vietose, Haličo-Voluinės žemių teritorijoje. Remiantis surinkta medžiaga, nustatyti keli papuošalų tipai. Tai galvos juostos, įskaitant siuvinėtas, galvos juostos su prisiūtomis plokštelėmis ir karoliukais, įvairių tipų antsmilkiniai, koltai ir kt. Išskirti ir apibūdinti jų pagrindiniai bruožai. Remiantis atrastais galvos papuošalais, siūloma nustatyti mirusiųjų amžių ir jų šeiminių padėtį. Tuo pačiu metu šios temos nagrinėjimas apima paralelių išvedimą ir palyginimą su kitais panašiais radiniais, aptiktais kitose vietose, taip pat ir ne kapuose. Remiantis archeologiniais radiniais, planuojama atlikti kelias kai kurių galvos papuošalų rekonstrukcijas.

25. BARTŁOMIEJ BARTECKI, BEATA BOROWSKA, TOMASZ DZIENKOWSKI, IRKA HAJDAS, ANNA HYRCHAŁA, MARCIN WOŁOSZYN

„NAUJI KAPINIŲ RADINIAI IŠ GRUDEKO PRIE VAKARINIO BUGO“

Viena iš svarbiausių archeologinių vietų Lenkijos ir Rusijos pasienyje yra gyvenviečių kompleksas Grudeke, įkurtas netoli tos vietos, kur Hučva įteka į Bugą. Viduramžiais tvirtovė buvo vadinama Voluinės tvirtove. Būtent jos papėdėje lenkų ir rusėnų kariuomenė 1018 m. kovojo žymiaje mūšyje Boleslovo I Narsiojo kampanijos prieš Kijevą metu. Pastaraisiais metais tyrėjai intensyviai dirbo, norėdami paskelbti ankstesnių Grudeko archeologinių tyrimų (1952–1955) rezultatus, pradėti nauji kasinėjimai.

Savo kasinėjimų metu aptikome įdomių radinių. Kai kurie iš jų yra susiję su šios gyvenvietės komplekso kapinėmis. Vienas iš didžiausių atradimų buvo kapai su šilko audiniais (anksčiau kasinėti 1950 metais).

Savo pranešime supažindinsime su seniausio Grudeko kapo radiniais iš pirmojo tūkstantmečio pabaigos.

26. IWONA LEWOC, SŁAWOMIR MIŁEK, TOMASZ NOWAKIEWICZ, DAWID REMBECKI

„NEATSKLEISTAS SUDAVIJOS SPINDESYS: NAUJAI ATRASTOS JOTVINGIŲ ELITO KAPINIŲ VIETOS PRIE ŠČEBERKOS“

2020 metai atnešė daug atradimų, keičiančių Baltų archeologijos įvaizdį Lenkijoje. Sunkiai pasiekiamoje teritorijoje, buvusioje jotvingių/sūduvių genčių žemėje, buvo aptikta grupė netoli vienas nuo kito buvusių ankstyvųjų viduramžių degintinių kapinynų, kuriuose rasta turtingesnė įranga. Tokių vietų grupė sudaro atskirą laidojimo zoną, kuri ten funkcionavo paskutiniuotu jotvingių genties gyvavimo etapu (XII–XIII amžiuje). Jos atradimas išskėlė didelių iššūkių įvairiose mokslinių tyrimų srityse: metodologinėje (pagal luomus suskirstytos kapinės, savo bruožais panašios į *Aschenplätze*, tačiau toli gražu ne tipiškas tokio nekropolio pavyzdys), medžiaginėje (didžiausia iki šiol baltiškų artefaktų kolekcija Lenkijos archeologijos istorijoje) ir interpretacinėje (tai susiję su gyvenvietės topografija, laidojimo apeigų formomis, jotvingių-prūsų ir jotvingių-lietuvių santykiais ir kt.). Pranešime aptariami šio reiškinių bruožai, dabartinė tyrimų būklė, pirmosios išvados bei klausimų ir tyrinėjimo metu suformuluotų teiginių sąrašas.